

Sociální struktura středověké společnosti

Politické rozdělení Evropy ve středověku

- Ve středověké Evropě existovala dvě císařství-**Byzanc** na východě (dědička někdejší východořímské říše) a **Svatá říše římská** na západě, jež vznikla za vlády Karla Velikého. Vedle nich tu vznikla četná království a knížectví, městské či církevní státy.
- Zatímco Anglie, Francie, Uhry, Polsko apod. představovaly typ centralizované národní monarchie, Svatá říše římská se skládala z řady drobných států a státečků spojených osobou panovníka- tj. krále nebo císaře.
- České země byly součástí Svaté říše římské. Jejich postavení však bylo specifické, což se projevilo mimo jiné i v tom, že se staly od 13. století dědičným královstvím, ačkoliv statut většiny velkých součástí říše byl pouze knížectví (vévodství).

Nástupnictví

Pro panovníka bylo velmi důležité, mít dědice.
V případě, že mužský dědic nebyl, rod vymíral.
Období dlouhého čekání na dědice zažil francouzský král Ludvík VII., jenž se dočkal syna až ve svém třetím manželství. Na této středověké iluminaci je syn a dědic Ludvíka VII.-budoucí Filip II. znázorněn jako Boží dar, který králi a královně dává Bůh.

- V čele středověkého státu stál panovník, jenž svého postavení dosáhl obvykle na základě svého rodu.
- Ve středověké Evropě se uplatňovalo několik principů následnictví- nárok na trůn mají všichni dospělí synové předchozího vládce (např. barbarská království, francká říše)
- Stařešinský princip- rozdělení země mezi příslušníky rodu s tím, že nejstarší z nich vládne ústředí (Polsko ve 12. a 13. století, Kyjevská Rus ve 12-14. století, Čechy v 11. a 12. století).
- Primogenitura- na trůn nastupuje prvorozený (nejstarší) syn (většina vrcholně středověkých monarchií).

Panovník

Kurfiřti při volbě Jindřicha VII. jako krále říše římské
Tzv. Balduinův kodex, 1. polovina 14. století.

- Některé funkce, jako například vládce Svaté říše římské byly hodnosti volené.
- Nejprve vybíral vládce široký okruh říšské šlechty, od 13. století se ustálil sbor sedmi kurfiřtů, kteří panovníka volili.
- Kurfiřty byli arcibiskup mohučský, arcibiskup kolínský, arcibiskup trevírský, král český, falckrabě rýnský, vévoda saský a markrabě braniborský.
- Až do poloviny 14. století musela být volba jednotná, jinak hrozilo dvojládí. Až Karel IV. Změnil pravidla volby tak, že ke zvolení stačila kandidátovi prostá většina.

Svatá říše římská

Královský a císařský titul

- Volbou získával vládce Svaté říše římské titul krále. Jako král býval korunován obvykle v Cáchách, jež byly tradičním místem korunovace spjatým s osobou Karla Velikého.
- Ke získání císařské hodnosti bylo zapotřebí korunovace v Římě z rukou papeže.
- Ne každý král Svaté říše římské se stal císařem- císaři nebyli např. panovníci 2. poloviny 13. století- Rudolf Habsburský, Adolf Nasavský, Albrecht Habsburský.

Koruna Svaté říše římské

Královská korunovace

Plný královský statut získával král obvykle až po královské korunovaci.

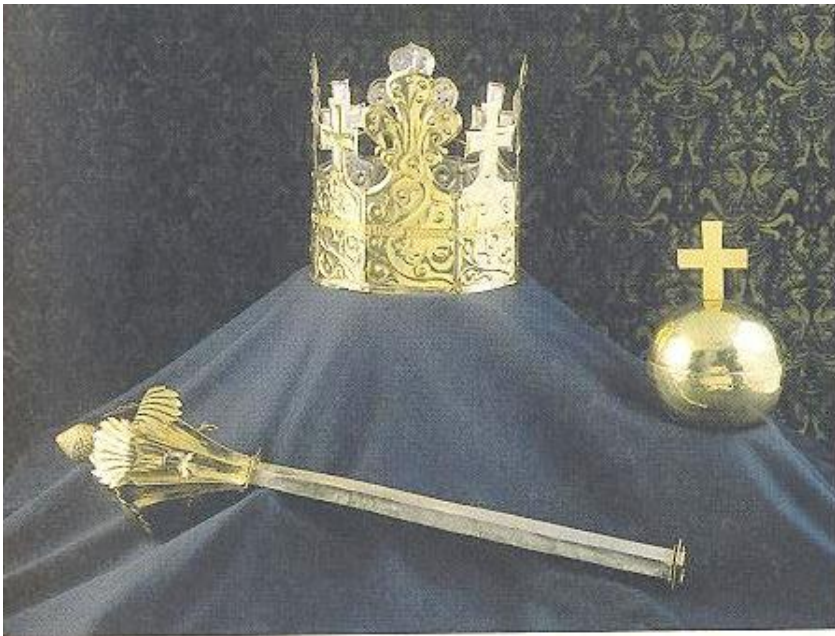
Při korunovaci panovník přijímal symboly královské moci a spolu s nimi i plný výkon svého úřadu.

Středověká královská korunovace vycházela z obřadu biskupského pomazání, také král byl během korunovace pomazán, což jej povyšovalo nad ostatní světské hodnostáře.

Odtud pramenila mimo jiné středověká tradice o zázračné moci králů uzdravovat některé nemoci (rozvinuta zejména ve Francii a Anglii).

Symbyly královské moci

- Symbyly královské moci byly koruna, žezlo a jablko.
- Koruna byla tradičním odznakem vládců, žezlo představovalo právo vládnout, jablko od pozdní antiky bylo symbolem vlády nad celým světem (nad celým územím státu).
- Korunovační klenoty bývaly zhotovovány z drahých kovů a zdobeny drahokamy.
- Kopie korunovačních klenotů byly vkládány králům do hrobu.

Pohřební insignie Přemysla Otakara II.

Lenní vztah

Leník (vazal) skládal svému feudálnímu pánovi za předané léno lenní slib, jímž se zavazoval věrností a sliboval v případě potřeby vojenskou nebo finanční pomoc. Při lením slibu poklekal před svého lenního pána a vkládal své ruce do jeho. Na této miniatuře vidíme i písaře, který právě prokalmovanou lenní smlouvu zapisuje na pergamen.

- Lenní (feudální) vztah tvořil páteř vzájemných vazeb uvnitř středověké společnosti
- Základem tohoto systému bylo udělování léna (feudum, beneficium) - panovníkem či jiným velkým vlastníkem jednotlivým leníkům.
- Lenní systém se rozvinul ve franské říši a odtud jej přebraly další státy.
- Lénem mohla být půda různého rozsahu, od jednotlivých statků, přes panství až k jednotlivým zemím. Například vládcí jednotlivých dílčích území Svaté říše římské byli v lenním vztahu k císaři či králi Svaté říše římské.
- Léno bylo původně pouze dočasnou záležitostí, v průběhu středověku si šlechta většiny zemí vymohla právo na dědičnou držbu původních lén.

Stavovské orgány při správě státu

Panovník vládl s pomocí šlechty, která měla vždy zastoupení v královských radách či v úřadech spojených se správou státu.

V průběhu středověku podíl šlechty na státní moci stoupal.

Iberský poloostrov- první stavovský parlament 1188 v Léonu- tzv. **kortesy**.

Vyvinuly se z královské rady, kde měla své místo šlechta duchovenstvo. Jejich hlavní pravomocí povolovat panovníkovi vybírat daně.

Anglie 1265, v době bojů šlechty s králem Jindřichem III., svolán první volený **parlament**. Za Eduarda II. se ustavily dvě komory –horní (vyšší šlechta a církve), dolní (nižší šlechta a měšťanstvo).

Francie - Od Ludvíka IX. vysocí feudálové členy královské rady spolu se vzdělanými právníky (curia regis). 1302 Filip IV. poprvé svolal **generální stavy**, kde vedle šlechty a církevních hodnostářů zasedli též představitelé měšťanstva.

České země

V českých zemích 9.-12. století vládl český kníže, na Moravě od poloviny 11. století údělná knížata.

Dvě z českých knížat získala královský titul (Vratislav I. 1085, Vladislav I. 1158). Na konci 12. století přestal fungovat údělný systém, vládce Moravy nesl titul markrabě.

Za vlády Přemysla Otakara I. (od 1197 de facto i de iure- privilegia Filipa Švábského, Oty IV. a Fridricha II.), se Čechy staly dědičným královstvím.

Knížata uváděna do svého úřadu nastolováním- slavnostní usednutí na kamenný knížecí stolec na Pražském hradě (nezachoval se)

Králové získávali plnou královskou moc korunovací, korunátorem českého krále byl mohučský arcibiskup. Konala se zpravidla v kostele sv. Víta Pražském hradě.

Šlechta ve vztah k panovníkovi

Do konce 13. století silný vliv panovníka na správu země, šlechta se na jejím řízení prosazovala jen zvolna.

Velmoži vytvořili základ královského dvora jako specifického feudálního mechanismu, jež byl mocenským a politickým, ale i společenským a kulturním centrem celého státu.

Významnou roli hráli nositelé dvorských úřadů a tzv. kasteláni (správci panovnických hradů).

Dvorské úřady v českém státě.

Doloženy od 11. století, více zpráv ve 12. století

Původně osobní služby panovníkovi:

Číšník (naléval nápoje do číší)

Stolník (podával jídlo na stůl)

Maršálek- původně správce knížecích stájí-

Úřady související se správou země:

Komorník (měl na starosti královy důchody), časem se oddělila hodnost

Podkomořího, který měl ve správě královu komoru, kam patřila města a královské kláštery.

Lovčí-dohled nad lesními komplexy.

Dvorský sudí- zastupoval panovníka na soudech

Dvorské úřady v českém státě.

Kancléř, vedoucí královské kanceláře (od 1225 jím býval probošt vyšehradský).

Kanceláři se míní okruh osob, kteří zlistiňovali královská rozhodnutí a nařízení (šlo o osoby, nikoliv o místo). kancelář s panovníkem, cestovala. Podmínkou úředníků gramotnost- proto osoby duchovní.

Vlastní úřad vykonávali protonotáři, kteří listiny formulovali, a písaři, kteří je zhotovovali.

Ludvík IX. a jeho matka Blanka Kastilská.
V dolním pásu písaři zapisují jejich rozhodnutí.
Francouzská iluminace 13. století.

Úřady v českém státě

Kastelánství: Původně správa center hradske správy, pak královských hradů.

Správce hradu, různá titulatura -**kastelán** (castellanus),**hrabě** (comes),
purkrabí(burggravius)

Funkce kastelánství:

Vojenská

Bezpečnostní

Správní

Soudní-- kastelán soudil svobodné osoby, vilik (vilicus) nesvobodné

Zemská obec

Šlechta jako uskupení reprezentující český stát (zemská obec) se poprvé objevuje v době interregna po smrti Přemysla Otakara II.

1281 Šlechta vystoupila proti rozvratu v zemi a vzala nápravu stavu do svých rukou. Na sněmu šlechty v Praze se šlechtici shodli na principech toho, jak zemi ochránit. Rozhodli, že je třeba do Otových rukou navrátit všechna zcizená královská zboží a zároveň se účastnit bojů proti loupežníkům. Navrácena měla být i zboží zcizená církevním institucím nebo soukromým osobám.

Zemský soud

Vznik 1260-1270 – zemský soud (iudicium terre), se zabýval trestními záležitostmi šlechty a záležitostmi svobodných statků.

Původně vznikl jako úřad královský, po smrti Přemysla Otakara II. Přešel do rukou šlechty.

Ze zápisů se vyvinuly Desky zemské- knihy šlechtického majetku.

Majetkové vybavení šlechty

Šlechta měla svá pozemková panství, z nichž pobírala feudální rentu.

Velkost panství velmi různá- velká sociální diference v rámci šlechty (vyšší šlechty, nižší šlechta).

Dvorská šlechta, šlechtici, kteří pracovali pro panovníka a drželi dvorské úřady nebo kastelánství, měla příjmy z těchto úřadů. Ne všichni šlechtici vstupovali do královské služby.

Církev

Příslušníci církve: privilegovaná vrstva, naroveň šlechtě.

Vysocí hodnostáři: arcibiskupové, biskupové, opati

Zasedali v královských radách i ve stavovských orgánech.

Majetkové vybavení církve

Každá církevní instituce byla vybavena pozemkovým majetkem, z něž pobírala feudální rentu.

V případě kostelů mohlo jít o polnosti v rámci jedné vsi, např. několik svobodných lánů, u některých klášterů nebo biskupství o panství s desítkami vesnic.

Další zdroje financí: podíl z desátků

platby za církevní úkony (především křty a pohřby)

Desátek

Platba církvi, nešlo o celou desetinu úrody, platba byla obvykle menší.
Šlo o pevně stanovenou dávku.

Desátky, měly se dělit na 4 stejné díly- na výživu kněze
na opravu kostela
pro chudé
odevzdával se biskupovi

Středověká společnost – tři stavy
oratores, bellatores, laboratores

Kněží se za společnost modlí, bojovníci (šlechta) ji ochraňují, pracující (měšťané a poddaní) ji živí.

Měšťané (13.století)

Měšťané- v královských městech osobně svobodní.

Patriciát- nejbohatší vrstva , většinou národnostně německá, spjatá příbuzenskými vazbami, podnikatelská, velmi majetná- města ovládala

Střední vrstva- řemeslníci, kupci

Městská chudina- lidé pracující najímaní za mzdu (námezdníci, nádeníci), dělníci, tovaryši apod.

.

Poddaní

Osobně nesvobodný, poddaný svému pánovi.

Půdu nevlastní, ale držel ji z vůle svého pána, případně ji měl emfyteuticky pronajatu.

Z půdy odváděl feudální dávky (feudální rentu), která pevně stanovena.

Renta byla odváděna nejprve v naturáliích (podíl na úrodě) + v robotě (pracovní povinnost).

Během 13. a ve 14. století se stala hlavní složkou renta v penězích a k tomu mohla (ale nemusela být) i složka naturální a robotní.

Přechod na peněžní podobu renty umožnil rozvoj místních trhů spjatý s rozvojem měst. Aby sedlák zaplatil rentu v penězích, musel nejprve prodat část své úrody.

Postavení žen

Nadřazenost mužského pohlaví nad ženským, vycházela z Bible, potvrzována církevními autoritami.

Na základě Bible byla žena vnímána jako podřadná bytost odvozená od muže Bůh stvořil muže, z jeho žebra pak ženu (Gen, 2).

Z toho podle sv. Augustina vyplývala přirozená podřadnost i podřízenost ženského pohlaví pohlaví mužskému.

Muž je principem lidského rodu, žena má pomocnou funkci při rozmnožování lidstva.

Žena je neúplný muž, neúplná je i její inteligence, i její vůle.

Potřebuje, aby ji muž vedl.

Je právně nezpůsobilá. (Tomáš Akvinský).

Postavení žen

Závislé na jejich sociální roli

Svobodné – závislé na otci

Vdané – závislé na manželovi

Vdovy- někdy se vracely do své původní rodiny, pak závislé znovu na otci či na bratrech. Mohly se však také stát nezávislými, spravovat majetek, který ony a děti získaly. Záleželo na okolnostech

Jeptišky- podléhaly klášteru, řídily se řeholními pravidly.

Postavení vznešené ženy ve 12. a 13. století

Většinou zcela závislé na mužích - otec, manžel, širší rodina.

Úkolem vdaných žen: rodit děti.

Reprezentovat manžela, podílet se na dvorském životě.

Podporovat církev.

Zakladatelská činnost.

Více práv: vdovy (mohly být ekonomicky nezávislé)

jeptišky (mohly se vzdělávat, vést plnohodnotný intelektuální život)